

Anne Babaya Saygı Konusunda Konfüçyüs ve Hz. Muhammed'in Öğretilerinin Karşılaştırmalı Analizi

Rahim Ay¹

Öz

Konfüçyüs ve Hz. Muhammed, bağlularını anne ve babaya saygı göstermeye ve aile fertleriyle iyi ilişkiler sürdürmeye teşvik etmiştir. Konfüçyüsçülükte, bireyin ebeveynlerine ve aile büyüklerine karşı duyduğu derin saygı, sevgi ve bağlılığı ifade eden xiao erdemi, toplumsal düzen ve siyasal istikrar açısından da önemlidir. Makalede bu konu, hem Konfüçyüs hem de Hz. Muhammed'in öğretilerini aktaran kaynaklara dayalı olarak ortaya konulacaktır. Hz. Muhammed'in anne ve baba saygısına verdiği önem, "Cennet annelerin ayakları altındadır." hadisinde simgesel ifadesini bulmuştur. Konfüçyüs'ün konuyla ilgili görüş ve uygulamaları hakkında Hz. Muhammed'inkilere oranla daha az bilgi bulunmaktadır. Bu da karşılaştırmada özenli olmayı gerektirmektedir. Karşılaştırmada tarihsel dokümantasyon tekniğinden yararlanılacak ve bulgular deskriptif bir biçimde analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Aile, Anne Babaya Saygı, Konfüçyüs, Hz. Muhammed

Ay, Rahim. "Anne Babaya Saygı Konusunda Konfüçyüs Ve Hz. Muhammed'in Öğretilerinin Karşılaştırmalı Analizi". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 9/2 (Haziran 2025), 720-739. <https://doi.org/10.32711/tiad.1632638>

Geliş Tarihi	03.02.2025
Kabul Tarihi	29.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Türk Müziği, Türk Din Musikisi Anasanat Dalı, Ankara, Türkiye, rahimay@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7267-5205

Comparative Analysis of the Teachings of Confucius and Prophet Muhammad on Respect for Parents

Rahim Ay ¹

Abstract

Confucius and the Prophet Muhammad encouraged their followers to respect their mothers and fathers and to maintain good relationships with family members. In Confucianism, the virtue of xiao, which expresses the deep respect, love and devotion an individual feels towards his parents and elders, is also important for social order and political stability. This article will present this issue based on sources that convey the teachings of both Confucius and the Prophet Muhammad. The importance that the Prophet Muhammad gave to respecting his mothers and fathers was symbolically expressed in the hadith, "Heaven lies under the feet of mothers." There is less information about Confucius' views and practices on the subject than about the Prophet Muhammad. This necessitates being meticulous in the comparison. The historical documentation technique will be used in the comparison and the findings will be analyzed descriptively.

Keywords: History of Religions, Family, Respect for Parents, Confucius, Hz. Muhammad

Ay, Rahim. "Comparative Analysis of the Teachings of Confucius and Prophet Muhammad on Respect for Parents". Türkiye Journal of Theological Studies 9/2 (Haziran 2025), 720-739. <https://doi.org/10.32711/tiad.1632638>

Date of Submission	03.02.2025
Date of Acceptance	29.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assistant Professor, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkish Music State Conservatory, Turkish Music, Turkish Religious Music Department, Ankara, Türkiye, rahimay@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7267-5205

Giriş

Saygı ve aile değerleri Konfüçyüs (M.Ö. 551–479) ve Hz. Muhammed'in (571-632) öğretilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu makalede anne babaya saygı konusu Konfüçyüs ve Hz. Muhammed'in öğretileri bağlamında karşılaştırmalı olarak analiz edilip incelenecek, tartışılacak ve değerlendirilecektir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde saygı, "Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu; hürmet, ihtiram"³ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu makalede spesifik olarak anne babaya saygı konusu incelenecektir. Anne babaya saygı, Konfüçyüsçülükte "xiao" kavramıyla, İslam'da ise "valideyne ihsan" kavramıyla ifade edilmektedir.

Saygı Konfüçyüsçülükte üstün erdemın temel koşullarından biri sayılmakta ve kişinin örnek insan olarak nitelenmesini sağlayan erdemlerden biri kabul edilmektedir. Ağırbaşlılık, cömertlik, içtenlik, doğruluk ve saygıdan oluşan beş erdemın dünyada hayata uygulanmasına kusursuz erdem denir. Kişi ağırbaşlı olursa saygısızlık görmez, cömertçe verirse her şeyi elde eder, samimi davranırsa insanların gönlünü kazanır, doğru olursa herkesin güvenine mazhar olur, saygı gösterirse başkalarını hizmetinde çalıştırabilir. Konfüçyüs bir öğrencisi tarafından "nazik ama titiz, inatçı ama yumuşak başlı, yüce ama korkunç olmayan saygılı ve ölçülü bir kimse" denilerek betimlenmiştir. Öğrencisi Tzu-ch'an'ı örnek insan kılan dört erdemi alçakgönüllük, büyüklere saygı, insanlara karşı nezaket ve çalışanlarına adalet olduğunu söylemiştir. Konfüçyüs'e göre saygı, doğruluk ve samimiyet insanı saygın kılan bir erdemdir. Ona göre eğer insan, sözlerinde içten ve doğru, eylemlerinde saygılı ve dikkatli değilse onu komşuları bile sevmez.⁴

İslam'ın temel dini kaynaklarında saygı kelimesini karşılayacak yerleşik bir kelimedenden ziyade saygı anlamını kısmen veren çeşitli terimler vardır. Takva, tazim, itaat, ihsan terimleri bunların başında gelir. Saygı konusu İslami metinlerde daha çok somut örnekler üzerinden incelenmektedir. "Anne babaya öf bile dememek", "anne babaya ihsanda bulunmak" buna örnek verilebilir. Haram kökünden türeyen ihtiram kelimesi saygı anlamında modern bir kullanımdır.

Hz. Muhammed'in öğretisini sadece kendi hadislerinden hareketle tespit etmeye çalışmak, onun inanıp uyguladığı⁵ ve tebliğ ettiği Kur'an'ı göz ardı etmek demektir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'i yetiştiren, onu yürüten Kur'an yapan gerçeği görmemek olur.⁶ Bu nedenle Hz. Muhammed'in öğretisini Kur'an ve sünnette birlikte aramak gerekir. Hz. Muhammed'i insan olarak başka bir şahsiyet, peygamber olarak başka bir şahsiyet şeklinde ikiye ayırmak bir kişilik parçalanmasını onaylamak anlamına gelir. Genelde Kur'an'ın Allah vahyi olduğunu ispatlama bağlamında bu ayırım bazen abartılı olarak gündeme getirilmektedir. Oysa Hz. Muhammed'in inanılması gereken dürüst bir insan olduğu vurgusu, onun peygamberlikten önceki Muhammedü'l-Emin sıfatıyla sağlanmaktadır. Vahiy aktaran Muhammed'in daha üstün, beşerî yönüyle baş başa kalan

³ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Saygı" (Erişim 28 Haziran 2025).

⁴ Rahim Ay, "Konfüçyüsçü Ahlak ile İslam Ahlakının Mukayesesi", *Danışname*, 2 (2021), 148.

⁵ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Ahkâf 46/9.

⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001), 5/163.

Muhammed'in her an yanlış yapabilecek zayıf bir kişi olduğunu iddia etmek, Kur'an-ı Kerim'in üsve-i hasene⁷ olarak sunduğu Muhammed portresiyle bağdaşmamaktadır.

Bu çalışmada Konfüçyüs ile Hz. Muhammed'in anne babaya saygı konusundaki öğretileri, onların söz ve uygulamaları baz alınarak ve onlar hakkındaki çalışmalardan yararlanılarak irdelenecektir.

1. Konfüçyüs'ün Anne Babaya Saygı Konusundaki Öğretisi

Konfüçyüsçü düşünce sisteminin temelinde yer alan "xiao" kavramı, bireyin ebeveynlerine duyduğu saygı, sevgi ve sorumluluk duygusunu ifade eder. Türkçeye "anne ve babaya saygı" olarak çevrilen bu kavram, Konfüçyüs tarafından bireysel ahlâkın ve toplumsal düzenin temel taşı olarak görülmüştür. Xiao, sadece aile içi bir erdem olarak değil, toplumu oluşturan bireylerin karakter eğitiminde temel rol oynayan bir ahlâkî ilkedir. Xiao, Konfüçyüs'ün "ren" yani insan sevgisi anlayışıyla yakından ilişkilidir. Ren, bireyin başkalarına karşı iyi niyetli, merhametli ve empatik davranmasını ifade ederken, xiao bu erdemın en temel biçimini temsil eder.⁸ Konfüçyüs'e göre bireyin ahlâkî gelişimi ailede başlar; bu nedenle ebeveynlere saygı göstermek, kişinin diğer insanlarla olan ilişkilerinin temelini oluşturur. Bu saygı, sadece çocukluk çağında ebeveyn otoritesine boyun eğmekle sınırlı değildir; bireyin hayatı boyunca anne babasının refahını gözetmesi, onlara hizmet etmesi ve vefatlarından sonra yas tutarak hatıralarını yaşatması anlamına gelir.

Konfüçyüs, bir toplumun ancak insanın erdemli olması ve insanlar arası ilişkilerin düzenli ve sağlıklı yürümesi halinde ayakta kalabileceğini düşünür. Ona göre bizzat sükûnete ulaşan insan, çevresi ile de barışçıl ilişkiler kurar. Sorunların çözümü bireyden başlasa da toplumsal sorunların çözümünde aile içi ilişkiler önemlidir. Düzenli bir aile, düzenli toplumu doğurur. Konfüçyüsçü öğretilerde sosyal düzenlemeler, hiyerarşi ve görevler ile yakından ilişkilidir. Konfüçyüs, aile kurumu ile devlet kurumu arasında büyük bir benzerlik görür. Aile içi görev ve sorumluluklar gibi devlette de yönetici ile halk arasında karşılıklı görev ve sorumluluklar vardır. Barış ve refahın iyi bir yönetici ile sağlanacağı şeklindeki Konfüçyüsçü düşünce, savaş ve yokluğu kötü yönetime bağlar. Konfüçyüs geleneğinde, özellikle Xunzi yorumunda insanların bencillik yüzünden çatışmak için li ile uyumlu yaşamaları gerekir. Konfüçyüsçülükte li ile ifade edilen törenler ve toplum kuralları, olumlanan geleneğin fertlere aktarılması ve kişinin bunları tecrübe etmesi açısından önemlidir. Konfüçyüs, Mencius ve Xunzi'ye göre kişiler ve ilişkiler arasında yapılan ayırım ile herkes için belli bir konumun kabul edilmesi ve ödevlerin belirlenmesi bireysel ve sosyal hayatın düzenini sağlar.⁹

Pierre'in vurguladığı gibi, Konfüçyüsçü ahlakta beş insan grubunda yer alan bireylerin birbirlerine karşı görevleri toplumsal hayat için önemli bir yer işgal etmektedir. Bunlar,

⁷ Ahzab 33/21.

⁸ Roger T. Ames - Henry Rosemont, *The Analects of Confucius: A Philosophical Translation* (New York: Ballantine Books, 1998), 74.

⁹ Şeyda Acar, *Konfüçyüsçülükte İnanç ve Ahlak İlişkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 70-71; Mustafa Köylü, *Dünya Dinlerinde Ahlak* (İstanbul: Dem Yayınları, 2010), 87-99; Fuat Aydın, *Klasik Çin Düşüncesine Giriş* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2018), 84, 85.

hükümdar ile halkın, baba ile oğlun, karı ile kocanın, kardeşlerin, arkadaşların birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları şeklinde sıralanmaktadır.¹⁰

Mencius'un açıkladığı karşılıklılık esasına dayalı beş temel ilişki şunlardır:

- 1) Sevgi ve saygıya dayalı anne baba ile çocuk ilişkisi
- 2) Hakkaniyet ve itaate dayalı hükümdar ile memur ilişkisi
- 3) Üstlendikleri görevlere dayalı olarak eşler arası uyumlu ilişki
- 4) Kardeşler arasında kідeme dayalı ilişki
- 5) Güvenilirlik esasına dayalı olarak arkadaşlar arasındaki ilişki¹¹

Dong Zhongshu, Konfüçyüsçülükteki sosyal ilişkileri belirleyip tanımlamak için üstünlük prensibine dayalı üçlü bir bağ sistematiğinden bahsetmektedir:

- 1) Memurun hükümdara hizmeti
- 2) Evladın atasına hizmeti
- 3) Kadının kocasına hizmeti.¹²

Konfüçyüs öğretisinde aile, bireysel ve toplumsal değerlerin öğrenildiği ilk ocaktır. Kişi topluma ailede öğrendiği ve içselleştirdiği bu değerler ile kazandırılır. Toplumun prototipi olan aile, sosyal düzenin temelidir. Konfüçyüs, aile konusunda Batı Zhou Hanedanlığını model almıştır. Evliliğin kutsal bir boyutu vardır. Törenler ve ritüeller sayesinde evlilik resmiyet ve meşruiyet kazanır. Ataerkil bir nitelik taşıyan aile modeli, Konfüçyüsçülükteki hiyerarşi ile uyumludur. Hiyerarşik bir yapıya sahip olan ailede aile üyelerinin birbirine karşı sorumlulukları vardır.¹³ Yukarıda sıralanan beş ilişki türünden üçü; sevgi ve saygıya dayalı ebeveyn-çocuk ilişkisi, sorumlulukların öne çıktığı eşler arası ilişki ve yaşa dayalı kardeşler arası ilişki ile üç temel bağdan ikisi yani çocukların anne babalarına hizmeti ve kadının kocasına hizmeti aile ile ilgilidir. Yukarıda sıralanan beş ilişki ve üç bağ, bireylerin birbirine karşı görev ve sorumluluklarını düzenlemektedir. Çocuk anne babasına itaat ederken anne baba da çocuğun ihtiyaçlarını karşılar ve ona ahlaki değerleri öğretir. Karı-koca ilişkisi kapsamında kadın evdeki sorumluluklarını yerine getirirken erkek ev dışındaki görevleri yerine getirir. Kardeşler arası saygı ve dayanışma sayesinde aile içi düzen sağlanır. Sağlıklı bir iletişim yoluyla birbirine karşı görevlerini yerine getiren aile üyelerinin mutluluk ve huzuru sosyal hayata yansır. Toplumun huzuru da devletin düzen ve sürekliliğini sağlar.¹⁴

¹⁰ Claude Pierre - Emmanuel Joseph, *Zerdüşti, Konfüçyüs ve Muhammed*, çev. Heval Bucak (İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2016), 109.

¹¹ Cuma Özkan, "Çin Dinleri", *Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2019), 239, 240; Acar, *Konfüçyüsçülükte İnanç ve Ahlak İlişkisi*, 71.

¹² Özkan, "Çin Dinleri", 240; Wen Haiming, *Çin Felsefesi: Çin'de Metafizik, Epistemoloji, Siyaset Felsefesi ve Karşılaştırmalı Felsefe*, çev. Aysun Güneysu (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 87. Bk. Acar, *Konfüçyüsçülükte İnanç ve Ahlak İlişkisi*, 71.

¹³ Emine Battal - Rümeyza Taşkın, "Konfüçyanizm'de Aile", *Dinlerde Aile*, ed. Süleyman Turan - Asife Ünal (İstanbul: Okur Akademi Yayınları, 2021), 313-330. Acar, *Konfüçyüsçülükte İnanç ve Ahlak İlişkisi*, 73.

¹⁴ Abdurrahman Küçük vd., *Dinler Tarihi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), 59-61. Acar, *Konfüçyüsçülükte İnanç ve Ahlak İlişkisi*, 73-74.

Anne babaya saygı göstermek, Konfüçyüsçü öğretilerde merkezi bir öneme sahiptir. Toplumun temelini aile, ailenin temelini de anne babaya gösterilen saygı oluşturur. Bu öğretilere göre, çocukların hayat boyu anne babaya hizmet etmesi, öldüklerinde ata ruhlarına saygı kapsamında cenaze töreni düzenleyerek ve onları anarak onlara karşı görevlerini yerine getirmesi dünya hayatı ile ölüm sonrası hayat arasındaki bağın kurulması yanında aile bireyleri arasındaki bağı da güçlendirir. Bu öğretilerde anne babaya saygı ve sorumluluk kadar çocukların geleneğe ve toplum kurallarına göre eğitilmesi de önemlidir. Çocuklar ile ebeveyn arasında kurulan sağlıklı iletişim, halk ile yönetici arasındaki iletişime temel oluşturur. Bu, iyi bir evladın aynı zamanda iyi bir vatandaş olacağı anlamına gelir.¹⁵

Konfüçyüsçü gelenekte li toplum kuralları, ritüeller ve törenleri ifade eder. Li'ye uymak kişinin ebedi iyiliğe erişmesini temin eder. Li olmazsa nezaket yorucu, cesaret kargaşa, ihtiyat korkaklık, bağlılık katılık olarak yansır. Li amaçtan sapmamayı, uyumu ve dengeyi amaçlar. Li'ye uymak, kişinin atalarına yapacağı hizmette, icra edeceği kurban ritüellerinde ve devlet yönetiminde ona kolaylık sağlar. Konfüçyüs'e göre toplum kuralları ve ritüeller, arketipsel örneklerle uyumu sağlar, karakter gelişimine yardımcı olur. Konfüçyüs öğretisinde li, özel günlerdeki ritüellerin yanında günlük yaşamdaki konuşma, giyim kuşam, yeme içme ve oturma adabından kılıç verme usulüne kadar ayrıntılı bir kapsama sahiptir. Li aracılığıyla atalardan tevarüs edilen düzene ve sosyal yaşama uyum, iyi bir insan profili oluşturur.¹⁶

Konfüçyüs'e göre, törenler, davranışları etkilemesi yanında ahlaki gelişime de katkıda bulunur. Li, insanın davranış şeklini, ödevlerini, sosyal ve ahlaki kuralları, dinsel törenleri kapsayan bir kavramdır.¹⁷ Konfüçyüsçülükte ritüeller ve törenlere verilen önemi ifade etmesi bakımından Ch'an K'ang ile Konfüçyüs'ün oğlu Po-yü arasında geçen şu diyalog çok önemlidir:

"Ch'an K'ang, Po-yü'ye sordu: 'Babanızdan bizim duyduklarımızdan başka bir şey öğrenebildiniz mi?' Po-yü, hayır, diye yanıt verdi. Bir gün salonda yalnızdı. Ben oradan hızlı adımlarla geçiyordum. Bana: 'Şiirleri öğrendin mi?' Diye sordu. 'Henüz öğrenmedim' deyince bana dedi ki: Bunları öğrenmezsen konuşulmaya uygun bir insan olamazsın.' Oradan ayrılınca hemen şiirler üzerinde çalışmaya başladım. Başka bir gün yine yalnızdı. Hızlı adımlarla oradan geçerken bana: 'Tören kurallarını öğrendin mi?' diye sordu. 'Henüz öğrenmedim' deyince bana: 'Bu kuralları öğrenmezsen kişiliğini geliştiremezsin' dedi. Oradan çekilince hemen bu kuralları öğrenmeye başladım. İşte ondan yalnızca bu iki şeyi duydum. Ch'an K'ang oradan ayrıldı. Çok mutluydu. Dedi ki: Bir şey sordum, üç şey öğrendim. Şiirler ve tören kurallarından söz ettiğini duydum. Sonunda büyük ve üstün insan ile oğlu arasında bir uzaklığın bulunduğunu gördüm."¹⁸

¹⁵ Acar, *Konfüçyüsçülükte İnanç ve Ahlak İlişkisi*, 74.

¹⁶ Bülent Okay, *Konfüçyüs ve Çin Felsefesinin Temelleri* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın, 2017), 34; Philip Novak, *The World's Wisdom: Sacred Texts of the World's Religions* (New York: Harper Collins Publishers, 1995), 120-124.

¹⁷ Daisetz Teitaro Suzuki, *Çin Felsefesi Tarihi*, çev. Ahmet Aydoğan (Ankara: Say Yayınları, 2012), 124; Aydın, *Klasik Çin Düşüncesine Giriş*, 70-71.

¹⁸ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, çev. Sehergül Kutlu (Ankara: Alter Yayınları, 2017), 11 (1/6). Konfüçyüs'ün sözlerine atıf yaparken kitabın sayfa numarası yanında parantez içinde bulunduğu bölüm numarası ve söz numarası da verilecektir.

Konfüçyüs, anne babaya bağlılık ve saygıyı onları sevmekten bağımsız düşünmez. Saygı, sevgi ve bağlılık kavramları arasında fark olsa da bu üç duygusal tutumun aynı kişiye yöneltilmesinde bir çelişki ortaya çıkmaz. Bağlılık kavramı İslam kültüründeki itaat ile anlam yakınlığına sahip görünmektedir. Buna göre sevgi gönüllülüğe dayalı daha samimi ve doğal bir duygusal tutum iken saygı ve bağlılık iradeli ve ödev anlamı öne çıkan tutumlardır. Öyleyse Konfüçyüs'ün öğretisindeki saygı ve bağlılık kavramları birbirine yakın hatta müteradif anlamlarda kullanılabilir.

Konfüçyüs düşüncesinde anne babasına bağlı ve saygılı bir kişinin diğer insanlara karşı saygısızlık göstermesi çelişkilidir. Bu, erdemli insandaki iç tutarlılığa işaret etmektedir. Bir insan iyi ise herkese iyi davranır. Sürekli iç içe olduğu ve her sıkıntısına katlandığı aile büyüklerine saygılı davranabilen bir kişi, daha seyrek ilişki kurduğu kimselere öncelikle saygılı davranabilir. Konfüçyüs'ün şu sözü bunu ortaya koymaktadır: “Bir genç, evinde anne babasına bağlı ve öteki büyüklerine saygılı olmalıdır. Sonra ciddi ve dürüst olmalı, herkese sevgi göstermeli ve iyi kimselerle arkadaşlık etmelidir. Fırsat bulduğu zaman onların bilgi edinmelerine yardımcı olmalıdır.”¹⁹

Öğrencisi Yu²⁰ ile yaptığı bir sohbette, anne babasına saygı gösterdiği ve kardeşlerini sevdiği halde diğer büyüklerine karşı kötü davranan çok az insanın bulunduğunu söylemiştir. Aynı şekilde toplumda bozgunculuk çıkarmaktan hoşlanıp da büyüklerine karşı iyi davranan kişi yok gibidir. Konfüçyüs'e göre erdemli insan, kendisini gerçek ilkelerin gelişmesine adar. Kişinin anne babasına bağlılık göstermesi ve kardeşlerini sevmesi iyilikseverliğin esasıdır.²¹

Konfüçyüs, farklı öğrencileri tarafından anne babaya sevgi, saygı ve bağlılığın anlamına dair sorulara değişik terimlerle de olsa çoğu zaman aynı, bazen de birbirine yakın ifadelerle cevap vermiştir.

Meng İ'ye:²² “Anne babaya sevgi ve bağlılığın onların sözünü dinlemek” anlamına geldiğini söylemiştir. Bununla neyi kastettiğini soran diğer öğrencisi Fan Ch'ih'ye²³ ise anne babaya sevgi bağlılığın tezahür şekli olarak şu açıklamayı yapmıştır: “Yaşarken ailemize terbiye gereklerine göre hizmet etmeliyiz. Öldüklerinde onları tören kurallarına göre defnetmeli ve kurbanlar sunmalıyız.”²⁴ Anne babaya bağlılığın anlamını soran Meng Wu'ya²⁵ verdiği cevapta kullandığı “Anne baba, çocuklarının hasta olmasından korkarlar.”²⁶ şeklindeki dolaylı ifade ile, çocuklarının sağlıklı ve iyi yaşamaları için her türlü fedakârlığı gösteren anne babanın saygıyı fazlasıyla hak ettiğini anlatmış olmaktadır.

Konfüçyüs, öğrencisi Tzü-yü ile arasında geçen bir diyalogda, anne babaya bağlılığın bir kimsenin ailesini geçindirmesi olarak anlaşılmasına karşı çıkmıştır. Bağlılığın bakıma indirgenmesi halinde anne baba ile köpekler ve atlar arasında fark kalmaz. Çünkü kişi,

¹⁹ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 11 (1/6).

²⁰ Yu: Konfüçyüs'ün en iyi öğrencilerinden biri.

²¹ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 10 (1/2).

²² Meng İ: Kuzeydoğu Çin'deki Lu derebeyliğinin yüksek rütbeli subaylarından biri.

²³ Fan Ch'ih: Konfüçyüs'ün öğrencisi.

²⁴ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 15 (2/5).

²⁵ Meng İ'nin oğlu ve üstadın öğrencisi.

²⁶ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 15 (2/6).

sahibi olduğu hayvanlara da bakmaktadır. Anne babaya bakma, ancak saygı gösterilmesi halinde bağlılık olarak nitelenebilir.²⁷

Konfüçyüs, anne babaya sevgi ve bağlılığın ne olduğunu soran bir diğer öğrencisi Tzu-hsia'ya, ailesi sıkıntıya düşen bir gencin onların sıkıntısını gidermesi, yiyecek ve içeceklerini önlerine koyması şeklinde cevap vermiştir.²⁸ Bu açıklama, yukarıda Tzü-yü'ye verilen cevap ile çelişiyor görünse de bağlam farklılıkları dolayısıyla çelişkili değildir. Tzu-hsia'ya verilen cevaptaki "ailesi sıkıntıya düşen bir genç" vurgusu, dolaylı gencin eyleminde mündemiç bir sevgi ve saygıya işaret etmektedir.

Konfüçyüs, kendisine niçin devlet hizmetinde görev almadığını soran bir kişiye, Şiir kitabından yaptığı alıntı ile cevap vermiştir: "Sen anne ve babana bağlıysan kardeşlik ödevini yapmış olursun. Bu davranış devleti etkiler ve hükümetin kurulmasını sağlar." Konfüçyüs burada devlet hizmetinde bulunmanın nihai amacına yani hükümet kurarak toplumda düzeni sağlama gayesine dikkat çekmiştir. Ona göre, anne babasına bağlılık gösteren bir kişi, kardeşlik ödevini de yerine getirmiş olur. Kardeşlik ödevini yerine getiren kişi toplumda birlik ve düzenin sağlanmasına yardımcı olmakla zaten bir çeşit devlet hizmeti görmüş olur. Böylece anne babaya bağlılığın sonuçları itibariyle bir çeşit kamu görevi yapma olduğunu ispatlamıştır.²⁹

Anne babaya bağlılık, hayatta iken onların isteklerini yerine getirmek, her zaman onların yolunda yürümek, öldüklerinde onlar için toplum örfüne uygun cenaze töreni yapmak, ölümlere özenle kurban sunmak olarak da açıklanmıştır. Bir kişinin babası öldükten sonra üç yıl onun yolundan ayrılmaması, anne babaya bağlılığın en önemli göstergesidir.³⁰

Konfüçyüs, anne baba için üç yıllık yas süresini uzun bulan Tsai Wo'ya, üç yıl yas ve törenlerden uzak kalmanın törenlerin tamamen ortadan kalkmasıyla sonuçlanacağını, bunun da sosyal düzenin bozulmasına yol açacağını söylemiştir. Konfüçyüs bunu, üç yıl müzikle ilgilenmeyen birinin müzik kabiliyetini kaybetmesiyle kıyaslamıştır. Ona göre üç yıl anne baba sevgisini tadan bir kimse üç yıllık yası çok görmez.³¹

Konfüçyüs, sevinç ve üzüntü anları söz konusu olduğunda anne ve babanın yaşının dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.³² Bundan onları üzecek bir duruma meydan vermemek için gösterilmesi gereken hassasiyete vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır.

Konfüçyüs'ün sözlerinde aile üyelerinden daha çok anne babaya saygı ve bağlılık konusuna yer verilmekteyse de nadiren çocuklar, kardeşler ve hatta damada da değinilmektedir. O, büyük ve üstün insanın akrabalarına genel olarak iyi davranacağını söylemiştir.³³

Konfüçyüs, kendi zamanındaki Çin toplumunda iyi bir baba-çocuk ilişkisine dair anlamlı bir açıklamada bulunmuştur. Konfüçyüs, dürüstlüğü "İçimizde çok dürüst olanlar var. Birinin babası bir koyun çalsa oğlu onu yetkililere bildirir." diyerek örneklediren Shih'a şu karşılığı vermiştir: "Bizim ülkemizdeki dürüst insanlar

²⁷ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 15 (2/7).

²⁸ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 15 (2/8).

²⁹ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 17 (2/21).

³⁰ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 11, 12 (1/9, 1/11), 27 (4/20).

³¹ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 112 (17/21).

³² Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 27 (4/21).

³³ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 48 (8/2).

bunlardan farklıdır. Baba, oğlunun suçunu üstüne alır. Oğul, babasının yanlışını gizler. İşte doğruluk bunun içindedir.”³⁴ Bu anekdot, Konfüçyüs’ün öğretiminde aile içi birlik ve dayanışmanın önemine işaret etmektedir.

Konfüçyüs, aile içi ilişkilerde incelikli ve nazik olmayı tavsiye etmiştir. “Ailenize hizmet ederken eleştirilerinizde incelikli olmalısınız. Sözlerinize aldırış etmediklerini görseniz bile daha çok saygılı olmayı sürdürün. Bu sizi yorsa bile kızmayın.”³⁵ şeklindeki öğüdü bunu göstermektedir. Aileye bağlılık o kadar önemsenmektedir ki aile üyeleri hayatta iken uzak yerlere gidilmemesi, gidilirse de nereye gidildiğinden ailenin haber edilmesi gerektiği öğütlenmektedir.³⁶ Chun-kung üstün erdemin ne olduğunu sorunca Konfüçyüs, verdiği cevap arasında kişinin hem ülkede hem de aile içinde kendisine karşı şikâyetle bulunulmasına yol açmamasını tavsiye etmiştir.³⁷

Konfüçyüs, duyduklarını hemen yerine getirip getirmeyeceği konusunda iki öğrencisine farklı telkinlerde bulunmuştur. Tzu-lu, işittiklerini hemen yerine getirip getirmeyeceğini sorunca ona, “Danışacağın baban ve ağabeylerin var. İşittiklerine dayanarak neden o şeyleri hemen yapacaksın?” dediği halde, aynı soruyu kendisi açısından soran diğer öğrencisi Ch’iu Tsan Yu’ya: “Duyduğun şeyleri hemen yap” diye cevap vermiştir. Oradaki üçüncü öğrenci Kung-hsi-hua ikisine niçin değişik cevaplar verdiğini sorunca şu açıklamayı yapmıştır: “Ch’iu çok yavaş davranır, bu nedenle onu yüreklendirdim. Yu çok tez canlıdır, böylece onu frenlemiş oldum.”³⁸ Tzu-lu Yu’ya aceleci olduğu için frenlemek amacıyla böyle demiş olsa da kişinin duyduklarını yapmadan önce varsa babası ve ağabeyi ile istişare etmesi önemlidir.

Konfüçyüs, Tzu-lu’nun sorusu üzerine bilgini, ciddi, çevik ve yumuşak insan olarak tanımlamıştır. Ancak kişinin arkadaşları arasında ciddi ve çevik, kardeşleri arasında yumuşak olması gerektiğini söylemiştir.³⁹ “Ssu-ma Niu, arkadaşlarının erkek kardeşleri olduğu halde kendisinin erkek kardeşlerinin olmamasından dolayı üzülmişti. Konfüçyüs’ün bilge öğrencisi Tzu-hsia onu şöyle teselli etmiştir: “Üstün insan hep saygı görür ve başarısızlığa uğramazsa başkalarına saygılı olur ve törenlere bağlı kalırsa bütün dünyada herkes onun kardeşi olur. Üstün insan, kardeşleri olmadığı için neden üzüntü duysun?”⁴⁰

Konfüçyüs, kızının kocası olan Kung-yeh Ch’ang’ı şu ifadeleriyle övmüştür: “Kung-yeh Ch’ang iyi bir eş olabilir. O hapiste olsa da suçlu değildir. Bundan dolayı kızımı onunla evlendirdim.”⁴¹

Yukarıda verilen örneklerden hareketle bir analiz ve değerlendirme yapılacak olursa şunlar söylenebilir: Konfüçyüs, aileyi toplumun mikrokozmu olarak görür. Ona göre, aile içindeki hiyerarşik yapı ile devletin yönetim biçimi arasında doğrudan bir benzerlik vardır. Tıpkı çocukların ebeveynlerine itaat etmesi gerektiği gibi, halkın da yöneticilerine

³⁴ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 82 (13/18).

³⁵ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 27 (4/18).

³⁶ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 2 (4/19).

³⁷ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 71 (12/2).

³⁸ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 67 (11/21).

³⁹ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 84 (13/28).

⁴⁰ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 72 (12/5).

⁴¹ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 29 (5/1).

saygı göstermesi gerekir. Aynı şekilde yöneticilerin de halkı gözetmesi, onların ihtiyaçlarını gidermesi gerekir. Bu düşünce, Konfüçyüsçülüğün siyasal teorisinde “ahlâkî liderlik” (*de*) anlayışı ile bütünleşir. Ahlâklı bir yönetici, halkına örnek olur ve halk da ona saygı gösterir.⁴² Böylece, ailede xiao erdemine sahip bireyler yetiştikçe toplumda düzen ve uyum sağlanır.

Xiao erdemi, Konfüçyüsçü etik sisteminde “li” kavramı ile iç içedir. Li, toplumdaki davranış kurallarını, ritüelleri ve gelenekleri ifade eder. Birey, xiao’yu yalnızca içsel bir duygu olarak değil, belirli davranış biçimleriyle de ifade etmelidir. Örneğin, ebeveynlerin ölümünden sonra üç yıl yas tutmak, onların anısını yaşatmak için sosyal etkinliklerden uzak durmak gibi uygulamalar, xiao’nun li ile somutlaştığı örneklerdendir. Bu tür ritüeller, bireyin hem içsel duygularını hem de topluma karşı olan sorumluluğunu dengeler. Xiao’nun toplumsal işlevi, birey ile ailesi arasındaki ilişkileri düzenlemekle sınırlı değildir. Konfüçyüsçülük, bu erdemin toplumsal barış, dayanışma ve siyasal istikrar için vazgeçilmez olduğunu savunur. Bireyin aile içinde öğrendiği saygı, itaat ve sorumluluk duyguları, sosyal hayatta başkalarıyla olan ilişkilerine yansır. Bu durum, toplumsal düzenin gönüllü olarak içselleştirilmesini sağlar. Bu yönüyle xiao, geleneksel bir kültürel değer olduğu kadar aynı zamanda işlevsel bir toplumsal kuraldır.⁴³

Bireysel haklar ve özgürlüklerin ön plana çıktığı modern toplum düşüncesinde, xiao erdemi bazı açılardan eleştirilmektedir. Eleştirilerin temelinde, bu erdemin bireyin özel iradesini bastırarak ebeveyn otoritesini mutlaklaştırdığı düşüncesi yer almaktadır. Özellikle Batı kaynaklı bireyci anlayışla karşılaştırıldığında, xiao’nun bireysel özerkliği sınırladığı görülmektedir.⁴⁴ Bununla birlikte, bu tür eleştiriler Konfüçyüsçü etiğin bağlamından bağımsız olarak değerlendirildiğinde indirgemeci bir yaklaşım doğurabilir. Zira Konfüçyüsçülükte itaat, körü körüne bir boyun eğme değil, sevgi, minnettarlık ve sorumluluk bilinciyle şekillenmiş bir ahlâkî tercihtir. Öğretide sıkça vurgulanan bu bağlılık, bireyin aile içindeki rollerini özümsemesiyle toplumsal düzenin temellerini de güçlendirir. Konfüçyüs, ailede kazanılan terbiyenin devlet yönetimine ve sosyal düzene doğrudan etki ettiğini savunur. Aile büyüklerine saygı gösteren bir bireyin, toplumda da sorumlu davranışlar sergilemesi beklenir.

Modern araştırmalar, xiao erdeminin bireylerin psikolojik iyi oluşuna katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bir toplumda aile üyeleri arasında karşılıklı saygı ve sorumluluk ne kadar çoksa bireyler arasında daha yüksek güven, dayanışma ve yaşam memnuniyeti gözlemlenmektedir.⁴⁵ Ayrıca, yaşlılara bakımın yalnızca sosyal bir yük olarak değil, ahlâkî bir ödev olarak görülmesi, toplumsal bağların güçlenmesini sağlar.

Sonuç olarak Konfüçyüsçülükte aile, ahlâkî eğitimin ve toplumsal düzenin temel kurumu olarak değerlendirilir. Ailede tesis edilen hiyerarşik uyum, görev bilinci ve ritüel pratikler, bireyin karakter gelişimi ile birlikte toplumun ve devletin sürdürülebilirliğini sağlar.

⁴² James Legge, *Confucian Analects, The Great Learning & The Doctrine of the Mean* (New York: Dover Publications, 1960), 93.

⁴³ Tu Weiming, *Confucianism and Human Rights* (New York: Columbia University Press, 1996), 31.

⁴⁴ Daniel A. Bell, *China's New Confucianism: Politics and Everyday Life in a Changing Society* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 55.

⁴⁵ Ying Liu vd., “Filial Piety, Intergenerational Support and Psychological Well-Being in Chinese Older Adults,” *Frontiers in Psychology* 10 (2019), 100.

2. Hz. Muhammed'in Anne Babaya Saygı Konusundaki Öğretisi

Hz. Muhammed'in hayatına, düşüncelerine ve uygulamalarına dair tarihi veriler, Konfüçyüs'ünkililer ile mukayese edilemeyecek kadar çoktur. Bu makalede iki dinî önderin anne babaya saygı konusundaki öğretileri inceleme ve karşılaştırma konusu edilmiş bulunmaktadır. Ancak anne babaya saygı konusu genel olarak aile içi ilişkilerin tamamı dikkate alınmadan kuşatıcı olarak incelenemez. Hz. Muhammed'in aile hayatı ve aileye dair sözleri hakkında, Konfüçyüs'ün aile hayatı hakkındaki sözleriyle mukayese edilemeyecek kadar fazla dinî metin ve tarihî kaynak bilgileri bulunmamaktadır. Hz. Muhammed, "Küçüğümüze şefkat, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir."⁴⁶ demiştir.⁴⁷ Hz. Muhammed bir çocuk gördüğü zaman yüzünü sevinç kaplar, çocuklara ilgi gösterir, yanlarına gider ve onlara selam verirdi.⁴⁸ Çocuklara sevgi ile seslenir, onları hoşnut etmek için hediyeler verir, onlarla oynar ve şakalaşır.⁴⁹ Hz. Peygamber, çocukların oyun oynamasına karışmaz, karışılmasına da müsaade etmezdi. Bir defasında çocukların toprakla oynamasını engellemek isteyen sahabileri "Onlara karışmayınız. Çünkü toprak, çocukların ilkbaharıdır." diyerek uyarmıştır.⁵⁰

Hz. Peygamber, sevgisini hissettirmek için çocukları öperdi. Bir gün torunu Hasan'ı öptüğü sırada orada bulunan Akra b. Hâbis: "Benim on çocuğum var, fakat onlardan hiçbirini öpmüş değilim." deyince Hz. Peygamber: "Merhamet etmeyene merhamet edilmez." şeklinde karşılık vermiştir.⁵¹ Bu yüksek sevgisinden dolayı da çocuklar onu severdi.⁵²

Çocukluğundan itibaren on yıl Hz. Peygambere hizmet etmiş olan Enes b. Mâlik başından geçen şöyle bir hadiseyi anlatmıştır: "Allah Resûlü, insanlar içerisinde ahlakî en güzel olan idi. Bir gün beni bir iş için göndermişti. Ben, Allah'a yemin olsun ki gitmem, dedim. Oysa içimde Resûlullahın emrettiği işe gitme niyeti vardı. Derken bu iş için yola koyuldum. Sokakta oynayan çocuklara rastladım, oyuna dalıp işimi unuttum. Bir de baktım ki, Allah Resûlü arkamdan başımı tutmuş, gülümseyerek duruyor. Bana, Enesciğim, sana emrettiğim yere git haydi, dedi. Ben de, peki ya Resûlallah, hemen gidiyorum, dedim." Enes b. Mâlik devamla şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki, ben

⁴⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Birr ve sıla" 15 (4/321-22).

⁴⁷ Yusuf Ziya Kesgin, "Hz. Peygamber'de Çocuk Sevgisi", *I. Kutlu Doğum Sempozyumu*. (Şanlıurfa: b.y., 2007), 209-218.

⁴⁸ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Seybe, *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, nşr. Saïd Muhammed el-Lahhâm (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 6/144; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh, Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1970), "Selâm" 2/1708; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ' ve tabakâtu'l-asfiyâ'* (Kâhire: b.y., 1987), 6/291.

⁴⁹ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Edeb" 62 (5/131). Muhammed b. Ömer Vâkidî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: 1984), 3/979-80.

⁵⁰ Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebir* (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1415/1994), 5/416.

⁵¹ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Birr ve sıla" 12 (4/318).

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1989), "Cihâd" 196 (4/39); Ebû Dâvûd, *cihâd* 164 (III/219).

kendisine on yıl hizmet ettim. Yaptığım bir işten dolayı niye böyle yaptın?, yapmadığım bir işten dolayı da niçin böyle yapmadın? dediğini hatırlamıyorum.”⁵³

Medine yaylasında ütanneye verilen oğlu İbrahim’in yanına gider, onu kucağına alıp öper, sonra dönerdi. Kızı Fâtıma yanına gelince onu güler yüzle karşılar, iltifat eder, yanına oturtup sohbet ederdi.⁵⁴ Zaman zaman torunlarını omzuna alıp gezdirirdi. Buna örnek olarak Şeddâd b. el-Hâd şu hadiseyi anlatır: Bir namaz vakti Hz. Peygamber yanımıza geldi. Torunu Hasan veya Hüseyin’i taşıyordu. Peygamber öne geçti ve çocuğu yere bıraktı. Sonra namaza durdu. Namazın ortasında secdeye gitti, fakat secdeyi uzattı. Başımı kaldırıncı çocuğun secde halindeyken Resûlullah’ın sırtında durduğunu gördüm. Ben tekrar secdeye döndüm. Peygamber namazı bitirince cemaat: Ey Allah’ın Resûlü, sen namazdayken secdeyi o kadar uzattın ki, bir şey olduğunu veya sana vahiy geldiğini sandık, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Bunlardan hiç biri olmadı. Ancak oğlum beni binek yaptı. İsteği yerine gelinceye kadar onu acele ettirmek istemedim.”⁵⁵

Hz. Peygamber bir gün torunu Hasan veya Hüseyin’i bağrına basarak şöyle demiştir: “Siz çocuklar insanı cimri, korkak ve bilgisiz kılacak şekilde meşgul edersiniz. Siz Allah’ın güzel kokulu nimetlerisiniz.”⁵⁶ Üsâme b. Zeyd, Hz. Peygamber’in torunlarıyla oynadığını gösteren şöyle bir olayı anlatır: Bir gece bir ihtiyacım için Hz. Peygamber’in kapısını çalmıştım. O, ne olduğunu bilmediğim bir şeye sarılmış halde karşıma çıktı. İşimi bitirince, bu sarıldığın şey nedir ey Allah’ın Resûlü? Diye sordum. Örtüyü açınca bir de ne göreyim! Hasan ve Hüseyin değil miy miş! Bunun üzerine Resûlullah: Bunlar benim oğullarım ve kızımın oğullarıdır. Allah’ım! Ben onları seviyorum. Sen de onları sev, dedi.⁵⁷ Hz. Peygamber bir gün sahabe ile birlikte bir yemeğe giderken sokakta oynayan torunu Hüseyin ile karşılaştı. Hüseyin’i yakalamak için iki kolunu açtı. Hüseyin ise yakalanmamak için sağa sola kaçıyordu. Resûlullah da gülerek onu kovalıyordu. Sonunda onu yakaladı. Bir elini Hüseyin’in çenesinin altına, diğer elini ensesine koyup onu öptü ve “Hüseyin benden, ben de Hüseyin’denim. Kim Hüseyin’i severse Allah da onu sever. Hüseyin torunlardan bir torundur.” dedi.⁵⁸

Kur’an’da anne babaya iyi davranılması (valideyne ihsan) gerektiğine dair birçok hatırlatma vardır. Anne babaya saygı ve iyiliğin hemen Allah’a ibadetten sonra zikredilmesi ayrıca büyük önem arz etmektedir.

“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anne babaya iyi davranmanızı emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına erişirse sakın onlara ‘öfl’ bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanatlarını indir ve de ki: Rabbim! Nasıl onlar beni küçükken büyütüp yetiştirdilerse sen de aynı şekilde onlara merhamet et.”⁵⁹

⁵³ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, “Edeb” 39 (7/82-83).

⁵⁴ Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh, Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, “Fadâil” 63 (2/1808)..

⁵⁵ İbn Hanbel, *Musned*, 6/467.

⁵⁶ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Birr ve sıla” 11 (4/317).

⁵⁷ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Menâkıb” 30 (5/656-57).

⁵⁸ İbn Mâce, “Mukaddime”, *Sahihu Süneni İbn Mace*, tah. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî (Riyad : Mektebetü’l-Terbiyetü’l-Arabi li-Devli’l-Halic, 1986/1407), 11 (1/51).

⁵⁹ İsra 17/23-24.

“İnsana, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. Bundan dolayı insana şöyle emrettik: Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır. Eğer seni hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın şeyi bana ortak koşman için zorlarsa onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin...”⁶⁰

Abdullah b. Mes’ud, Hz. Peygamber’e “Allah katında en değerli ibadet hangisidir?” diye sorunca Hz. Peygamber: “Namazı zamanında eda etmendir.” Şeklinde cevap vermiştir. Abdullah: “Ondan sonra en değerli ibadet hangisidir?” diye sorunca: “Anne-babana iyi muamele etmendir.” cevabını vermiştir. Abdullah’ın “Sonra hangisidir?” sorusuna ise “Allah yolunda cihattır.” şeklinde cevap vermiştir.⁶¹

Hz. Muhammed: “Anne babasından her ikisinin veya sadece birinin yaşlılığına yetiştiği halde cennete giremeyen kimseye yazıklar olsun.” demiştir.⁶²

“Cennet annelerin ayakları altındadır.” ifadesiyle meşhur olan hadis, şu bağlamda söylenmiştir: Bir sahabi Allah rızası için cihada çıkmak üzere Hz. Peygamber’den izin istemeye gelmişti. Ona, “Annen sağ mıdır?” diye sordu. “Evet, sağdır” cevabını alınca evine dönüp annesine iyilik yapmasını emretti. Sahabi cihat arzusunu ikinci ve üçüncü defa tekrarlayınca Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Sözlerime dikkat etsene! Annenin ayağı dibinde otur. İşte cennet oradadır.” Bir rivayette ise “Annenin yanından ayrılma, çünkü cennet onun ayakları altındadır.” demiştir.⁶³

Hz. Peygamber, babaya hürmetin önemine dair şöyle demiştir: “Baban cennete gidişin orta kapısıdır, onu muhafaza etmek ya da yok etmek senin elindedir.” Başka bir hadiste ise: “Babanı memnun etmen Allah’ı memnun etmendir, babanı öfkelen dirmen ise Allah’ı öfkelen dir mendir.”⁶⁴ demiştir. Bu konudaki bir diğer hadis şöyledir: “Evlât babanın hakkını asla ödeyemez; onu köle olarak alıp azat etmiş olsa bile.”⁶⁵

Hz. Peygamber: “En faziletli iyilik kişinin, babasının samimi dostuna ilgiyi ve ihsanı devam ettirmesidir.” buyurmuştur.⁶⁶

Peygamber daha anne karnundayken babası Abdullah vefat etmişti. Annesi Amine’yi ise kendisi 6 yaşında iken kaybetti. Amine, küçük Muhammed’i yanına alarak Abdullah’ın mezarını ziyarete gitmişti. Ziyaret dönüşünde Amine, Ebva’da vefat etti ve oraya gömüldü. Hz. Peygamber bir defasında annesinin mezarının yanından geçerken durdu ve onun hatırasına gözlerinden yaşlar süzölmeye başladı. Muhammed’e küçükken bir süre süt annesi Halime bakmıştı. Ebu Tufeyl, Cirane’de Muhammed’i bir kadının

⁶⁰ Lokman 31/14-15.

⁶¹ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, “Kitabü’l-Edeb” (no. 5973); Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Birr ve Sıla”, 3/349.

⁶² Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh, Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, “Kitabü’l-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb”, 13/17-18.

⁶³ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, “Kitabü’l-Edeb” (no. 5975); Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh, Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, “Kitabü’l-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb” (13/10-11).

⁶⁴ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Birr ve Sıla” (3/350).

⁶⁵ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Birr ve Sıla”, (3/355).

⁶⁶ Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh, Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, “Kitabü’l-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb” (13/19); Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Birr ve Sıla” (3/352).

karşılığını rivayet etmiştir. Hz. Peygamber onu bulunca oturacağı yere yaygısını sermiştir. Ebu Tufeyl, onun kim olduğunu sorunca, süt annesi olduğunu söylediler.⁶⁷

Hz. Peygamber, Hudeybiye Umresinde Mekke'ye giderken Ebvâ'ya uğramıştı. Allah'tan izin isteyerek annesinin kabrini ziyaret etti. Ziyaret esnasında kabri eliyle düzeltti, annesinin şefkatini hatırlayarak ağladı. Niçin ağladığını soranlara: "Annemin benim hakkımda şefkat ve merhametini hatırladım da ağladım" cevabını verdi.⁶⁸

Hz. Muhammed'in şahsiyeti, Kur'an ile şekillenmiş olduğu için onun aile ve bilhassa anne baba ile ilişkilerdeki tutumu, Kur'an ahlâkının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kur'an, anne babaya iyiliği, Allah'a kulluktan hemen sonra zikretmekte ve onların yaşlılık döneminde en ufak bir saygısızlığı dahi yasaklamaktadır. Hz. Muhammed bu ilahi emirleri yaşantısında bizzat uygulamıştır. O, anne babaya iyi davranmayı yüksek fazilet olarak görmüş, özellikle yaşlılık döneminde onlara gösterilecek merhameti cennetle ilişkilendirmiştir. "Cennet annelerin ayakları altındadır" hadisi bu anlayışın simgesel ifadesi olarak alınabilir.

Hz. Peygamber'in kendi anne ve babasına karşı gösterdiği duygusal hassasiyet, bu öğretilerin bir başka boyutunu ortaya koyar. Annesinin vefat ettiği Ebvâ'da kabri başında gözyaşı dökmesi ve onun hakkında şefkatle konuşması, vefat etmiş anne babaya yönelik vefa ve hatırlama sorumluluğunun önemi vurgulamaktadır. Hadislerde Hz. Peygamber'in anne babaya itaat ve saygıyı yalnızca biyolojik bağlarla sınırlamadığı, aynı zamanda babanın dostuna gösterilecek ilgiyi de "en faziletli iyilik" olarak nitelendirdiği görülmektedir. Bu, sosyal hafıza ve vefanın dinî bir sorumluluk olarak içselleştirildiğini göstermektedir. Ayrıca, evladın babasının hakkını asla tam anlamıyla ödeyemeyeceğini ifade eden hadisler, ebeveynlik hakkının kutsallığına işaret etmektedir. Hz. Peygamber, aile bağlarını toplumsal barış ve ahlaki bütünlüğün temeli olarak görmüş; bu bağlamda çocuklara şefkat, büyüklere saygı gösterilmesini ümmet bilinciyle ilişkilendirmiştir. Anne babaya saygı öğretisinin bu kapsamlı tasviri, onun yalnızca bireysel değil, toplumsal bir değer olarak benimsendiğini de ortaya koymaktadır.

3. İki Öğretinin Mukayesesi

Anne babaya saygı erdeminin Konfüçyüs ve Hz. Muhammed'in öğretilerinde kazandığı anlam, bireysel ve toplumsal düzeyde oynadığı rol, araştırmacıya farklı medeniyet anlayışlarını ahlâkî bakımdan karşılaştırma imkânı sunmaktadır.

Konfüçyüsçülükte "xiao" kavramı, bireyin ebeveynlerine duyduğu saygı, sevgi ve sorumluluğun ifadesi olarak ele alınır. Xiao, sadece bireysel bir erdem olmayıp, toplumsal düzenin inşası bakımından da temel bir ilkedir. Konfüçyüs'e göre ahlâkî gelişimin başlangıç noktalarından biri olan xiao, bireyin ailesiyle kurduğu saygı temelli ilişkinin toplumsal örgütlenme ve siyasal düzene yansıdığını ifade eder. Ailede gelişen bu erdem, devletin ahlâk temelinde yönetilmesini sağlar. Bu nedenle, Konfüçyüs aileyi, toplumu oluşturan mikro birimler olarak görür ve aile içindeki hiyerarşik yapının, toplumdaki genel otorite anlayışı ile benzerlik taşıdığını savunur.

⁶⁷ Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, çev. heyet (İstanbul: İnkılap Yayınları, 1996), 2/230.

⁶⁸ Bekir Topaloğlu, "Âmine", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 1991), 3/64; Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, 2/230.

Hiz. Muhammed'in öğretisinde ise anne babaya sayđı, Kur'an ve Sünnet temelli bir sorumluluk olarak öne çıkar. Kur'an'da Allah'a ibadetin hemen ardından gelen bu sorumluluk, çok katmanlı bir ahlâk anlayışını ortaya koyar. "Onlara öf bile deme" ayeti, sadece davranış düzeyinde değil, dil ve duygu düzeyinde dahi sayđının korunması gerektiğini vurgular. Hiz. Muhammed, anne babaya sayđıyı en yüksek erdemlerden biri olarak kabul etmiş, bu sorumluluğu hem yaşarken hizmet hem de öldükten sonra vefa ve hatırayı yaşatma şeklinde uygulamaya dökmüştür. "Cennet annelerin ayakları altındadır" ve "Baban cennete gidişin orta kapısıdır" gibi hadislerle bu bağlılığın dinî boyutu vurgulanmaktadır.

Her iki öğretide de anne babaya sayđı bireyin ahlâkî olgunluğunun ölçüsü olarak değerlendirilir. Konfüçyüsçülükte bu durum toplumsal yapıya olan etkisiyle öne çıkarken, İslam düşüncesinde Allah'a yaklaşıma ve kulluk bilinciyle ilişkilendirilir. Bu fark, iki sistemin ontolojik temelleriyle doğrudan bağlantılıdır: Konfüçyüsçülük ahlâkı sosyal düzen ve uyum çerçevesinde inşa ederken, İslam ilahî buyruk ve sorumluluk çerçevesinde inşa eder.

Konfüçyüsçülük, xiao erdemini "li" ile birlikte ele alır. Bu durum, bireyin aile içi sayđısını belirli davranış kalıpları ve sosyal ritüeller aracılığıyla ifade etmesini zorunlu kılar. Örneğin, ebeveynlerin ölümlerinden sonra üç yıllık yas süreci, duygunun sosyal bir forma dönüşmesini sağlar. Bu ritüeller, bireyin hem içsel hem de toplumsal süreçlere uyumunu güçlendirir. Benzer şekilde, Hiz. Muhammed'in öğretisinde de anne babaya hizmet, dua ve sadaka gibi ibadetlerle somutlaştırılmıştır. Ancak burada ritüellerin kaynağı ilahî vahiy olup, bu durum sorumluluğun dünyevî boyutunu aşarak uhrevî bir nitelik kazanmasını sağlar.

Konfüçyüsçülük, bireyin özgürlüğu ve iradesi açısından zaman zaman eleştirilmiştir. Xiao, ebeveyn otoritesinin mutlaklaştırıldığı bir model olarak görülüp, bireysel otonomiye sınırlandırdığı düşünölmüştür. Buna karşın Konfüçyüsçüler, bu itaati sevgi ve minnettarlık temelli bir ahlâk tercihi olarak yorumlamaktadır. Hiz. Muhammed'in öğretisinde ise, ebeveynin evladı Allah'a ortak koşma gibi tevhide aykırı bir eyleme zorlaması halinde genel sayđı ve hizmeti devam ettirmek şartıyla bu konuda onlara itaat edilmemesi emredilir. Bu kriter, İslam ahlâkında ebeveynle mutlak itaatten ziyade nezaket ve ihsan ekseninin gözetilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

İslam'da ataların dinine uymak eleştiriliyorken, Konfüçyüsçülükte övölmektedir. Aşağıda her iki öğretinin kutsal metinlerinden alınmış olan pasajlar bu farkı ortaya koymaktadır.

"Yâkub son nefesini verirken yoksa siz de orada mıydınız? O sırada Yâkub oğullarına: Benden sonra kime kulluk edeceksiniz? diye sormuş, onlar da: Sadece senin ilâhına; ataların İbrâhim, İsmâil ve İshâk'ın ilâhı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz. Biz sadece O'na teslim olmuşuz, demişlerdi."⁶⁹

"Onlara: Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin; onlar ne buyuruyorsa onu yapın, denildiği zaman: Atalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter, derler. Peki, ya ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolu da bulamayan kimseler ise?"⁷⁰

⁶⁹ Bakara 2/133.

⁷⁰ Maide 5/104.

Bu konuda Konfüçyüs şöyle demektedir:

“İnsanın öz yapısı eğitim ve toplum kurallarıyla oluşur.”⁷¹

“Törenler olmasa saygı sıkıcı bir davranış olur. Tören kuralları olmasa sakınma korkaklık, cesaret taşkınlık, doğruluk da kabalık durumuna gelir.”⁷²

İslam, tevhit-şirk karşıtlığını önemsemekte, ataların yanlış ve kötü olan inanç ve uygulamalarını reddetmektedir. İslam’ın doğduğu esnada toplumda yaygın olarak geçerliliği olan inanç ve uygulamalar, Hz. Muhammed’i atalar dinine ve kültürüne karşı böyle sert bir tavır almaya yöneltmiş görünmektedir. Konfüçyüs’ün yaşadığı toplumda dinî ritüellerden ziyade sosyal hayatın tanzim edilmesinde süre gelen örf ve âdetler değerli kabul edilmiş, kültürel insicama önem verilmiştir. Konfüçyüs’te ve yaşadığı dönemde kendi toplum kural ve törenlerine karşı inanç kaynaklı bir tepkinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu makalede karşılaştırmalı dinler tarihi araştırmacılığı kapsamında anne babaya saygı konusu Konfüçyüsçülüğün kurucusu olan Konfüçyüs’ün öğretileri ve İslam’ın peygamberi olan Hz. Muhammed’in öğretileri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İslam’ın inanç, ibadetler ve hukukuyla daha kapsamlı ve ilahi kökenli bir din olmasına karşılık, Konfüçyüsçülük ahlaki ve sosyal hayata dair öğretilerin baskın olduğu, ama kısmen dini törenler ve Tanrıya kurban adama gibi dini ritüellere sahip bir öğretilerdir.

Anne babaya saygı, hem Konfüçyüsçü düşünce sisteminde hem de İslam’da bireysel ve toplumsal hayatın merkezinde yer alan ahlâkî bir erdemdir. Ancak bu ortak erdemin anlamı, uygulanışı ve gerekçelendirilmesi her iki öğretilerde farklı metafizik, sosyolojik ve kültürel bağlamlarda şekillenmiştir. Bu yönüyle, anne babaya saygı üzerine yapılan karşılaştırmalı analiz, yalnızca iki büyük öğretinin birey ve toplum tasavvurlarını anlamakla kalmaz, aynı zamanda farklı uygarlıkların ahlâk felsefelerini ve değer üretim mekanizmalarını da karşılıklı olarak anlamlandırmaya yardımcı olur.

Konfüçyüsçülükte bireyin anne ve babasına duyduğu saygı, sevgi ve sorumluluğu ifade eden “xiao” kavramı, duygusal bir bağlılık olarak dışa vurmasının yanında ayrıca davranışsal, ritüel ve toplumsal düzeylerde de kurumsallaşmıştır. Xiao, bireyin sadece ailesiyle olan ilişkisini düzenlemekle kalmaz; aynı zamanda toplum ve devlet ile olan ilişkilerini de şekillendirir. Bu bağlamda Konfüçyüs, ailede geliştirilen erdemlerin topluma yansıdığını, devlet düzeninin ve kamu ahlâkının da ancak bu mikro düzeyde kazanılan değerlere dayanarak tesis edilebileceğini savunur. Bu nedenle ailedeki hiyerarşi, ritüeller ve gelenekler (li), bireysel gelişimi sosyal düzenle entegre edecek şekilde işlevselleştirilmiştir.

Hz. Muhammed’in öğretisinde ise anne babaya saygı, Kur’an ve Sünnet’ ile şekillenen vahiy temelli bir değer olarak kendini gösterir. Kur’an’da Allah’a kulluktan hemen sonra anne babaya iyiliğin (ihsan) emredilmesi, bu değer inanca olan güçlü bağını ortaya koyar. Hz. Peygamber’in kendi hayatında bu öğretiyi nasıl içselleştirdiği ve yaşadığı hadislerle sabittir. Anne babaya saygı sadece dünyevi bir sorumluluk olarak değil, aynı

⁷¹ Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 49 (8/8).

⁷² Konfüçyüs, *Konuşmalar*, 48 (8/2).

zamanda uhrevi kurtuluşla doğrudan bağlantılı bir yükümlülük olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, İslam ahlâkının toplum düzeni yanında bireyin Allah ile olan ilişkisini de merkeze alan bir sistem olduğunu gösterir.

Araştırmada, anne babaya saygının her iki öğretide de, bireyin ahlâkî yetkinliğini ve karakterini ölçen temel bir ilke olarak yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu ilkenin, Konfüçyüsçülükte daha çok toplumun düzeni ve uyumuyla; İslam'da ise bireyin imanî duruşu ve Allah'a bağlılığıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Konfüçyüsçü öğretilerde birey, topluma, geleneksel sosyal yapının içinde erdemli bir rol üstlenerek katkı sunar. Anne babaya saygı, bu toplumsal rolün ön şartı olarak görülür. Buna karşılık Hz. Muhammed'in öğretilerinde anne babaya saygı, Allah'a yakınlaşmanın ve cenneti kazanmanın bir vesilesi olarak görülmektedir. Bu, İslam'da bireyin kulluk bilincinin bir yansımasıdır.

Konfüçyüsçülükte "li" kavramı, xiao'nun dışavurumunu sağlayan ritüel ve sosyal davranışlar bütünüdür. Üç yıllık yas süresi, cenaze törenleri, ata ruhlarına saygı gibi uygulamalar, bireyin ebeveynlerine olan bağlılığını somutlaştırırken, aynı zamanda kültürel sürekliliği ve toplumsal istikrarı garanti eder. Bu ritüeller, bireyin hem içsel duygularını hem de dış dünyadaki sorumluluklarını dengeleyen bir yapıda kurgulanmıştır. İslam'da ise benzer bir işlev anne babanın vefatından sonra dua ve sadaka gibi ibadet temelli uygulamalarda ortaya çıkar. Ancak burada ritüellerin kaynağı ilahi vahiy olduğu için anne babaya saygı ve hizmet sosyal sorumluluk olduğu kadar dinî bir vecibe olarak da görülür.

İki öğreti arasındaki temel farklardan biri, otoriteye bağlılık ve bireysel özgürlük arasındaki dengeye ilişkin yaklaşımlarda ortaya çıkar. Konfüçyüsçülükte ebeveynlere bağlılık ve itaate geniş bir alan tanınmış, bireyin özgürlüğü geleneksel yapı içinde şekillenmiştir. Xiao, zaman zaman bireysel özerkliğe karşı bir kısıtlama olarak görülmüşse de bu durum Konfüçyüsçüler tarafından bir ahlâkî ödev ve kültürel süreklilik şeklinde yorumlanmıştır. Buna karşın Hz. Muhammed'in öğretilerinde anne babaya saygı mutlak bir itaate indirgenmemiştir. Özellikle tevhid inancına aykırı talepler söz konusu olduğunda, Kur'an bu taleplere itaat edilmemesini emretmekle birlikte ebeveynlere saygılı davranış ve iyiliği sürdürmeyi telkin etmiştir. Bu yaklaşım, İslam ahlâkında itaatin koşullu, ama saygının evrensel olduğunu ortaya koymaktadır.

Dikkat çekici bir diğer fark ise, atalara ve geleneklere yaklaşımdadır. İslam'da ataların inanç ve uygulamaları mutlak bir şekilde benimsenmez; eğer bu inançlar tevhid ilkesiyle çelişirse açıkça reddedilir. "Biz atalarımızı böyle bulduk" anlayışı, Kur'an'ın eleştirdiği bir zihniyettir. Konfüçyüsçülükte ise ataların bilgeliği ve geleneksel törenler kutsal bir devamlılığın simgesi olarak görülür. Bu yönüyle Konfüçyüsçülük kültürel sürekliliği, İslam ise ilahî hakikati esas alan sistemler olarak karakterize edilmektedir.

Sonuç olarak, her iki öğreti de anne babaya saygıyı birey-toplum ilişkisinin ve ahlaki insanın merkezine yerleştirirken, bu değeri dayandırdıkları ontolojik, epistemolojik ve sosyokültürel bağlamlar açısından birbirinden ayrılmaktadır. Konfüçyüs, xiao aracılığıyla bireyin içsel erdemlerini toplumla uyumlu hâle getirmeyi hedeflerken, Hz. Muhammed'in öğretileri anne babaya ihsan erdemini Allah'a kulluk bilinciyle ilişkilendirir. Böylece Konfüçyüsçülük sosyal istikrarı, İslam ise kulluğu merkeze alır. Bununla birlikte, her iki sistemin de aileyi bireylerin ilk ve en etkili ahlâkî eğitim ocağı

olarak görmeleri, aile kurumunun toplumlar üzerindeki dönüştürücü gücünü ve sürdürülebilir değerlerin aktarımındaki rolünü gözler önüne sermektedir.

Bu analitik çalışma, farklı kültürlerin ortak ahlaki değerler etrafında nasıl şekillendiğini anlamaya katkıda bulunurken, dinî ve felsefi sistemlerin toplum üzerindeki etkisini de gözler önüne sermektedir. Gelecekte bu minvalde yapılacak olan akademik çalışmalarla farklı kültürel bağlamlarda anne babaya saygının nasıl uygulandığı karşılaştırmalı olarak incelenerek, küresel düzeyde ahlaki değerlerin ortak yönleri ve farklılıkları ortaya konabilir. Bunun yanı sıra konunun çeşitli boyutlarıyla ileri araştırmalarda ele alınması, aileye ilişkin dinamiklerin çağdaş toplumsal yapıların şekillenmesinde ne gibi bir rol oynadığının ortaya konması bakımından önem arz etmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Acar, Şeyda. *Konfüçyüsçülükte İnanç ve Ahlak İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Afzalur Rahman. *Siret Ansiklopedisi*. çev. heyet. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1996.

Ahmed b. Hanbel. *el-Musned*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001.

Ames, Roger T. – Rosemont, Henry. *The Analects of Confucius: A Philosophical Translation*. New York: Ballantine Books, 1998.

Ay, Rahim. "Konfüçyüsçü Ahlâk ile İslam Ahlakının Mukayesesi". *Daniname*, 2 (2021), 139-174.

Aydın, Fuat. *Klasik Çin Düşüncesine Giriş*. Ankara: Eskiye Yayınları, 2018.

Battal, Emine – Taşkın, Rümeyza. "Konfüçyanizm'de Aile". *Dinlerde Aile*. ed. Süleyman Turan ve Asife Ünal. 313-333. İstanbul: Okur Akademi Yayınları, 2021.

Bell, Daniel A. *China's New Confucianism: Politics and Everyday Life in a Changing Society*. Princeton: Princeton University Press, 2008.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Sahîh, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. ter. Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1989.

el-İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh. *Hilyetu'l-evliyâ' ve tabakâtu'l-asfiyâ'*. Kâhire: b.y., 1987.

et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.

Haiming, Wen. *Çin Felsefesi: Çin'de Metafizik, Epistemoloji, Siyaset Felsefesi ve Karşılaştırmalı Felsefe*. çev. Aysun Güneysu. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.

İbn Ebî Seybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*. nşr. Saîd Muhammed el-Lahhâm. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.

İbn Mâce. "Mukaddime". *Sahihu Süneni İbn Mace*, tah. Muhammed Nâsrüddin el-Elbânî. Riyad : Mektebetü't-Terbiyeti'l-Arabi li-Devli'l-Halic, 1986/1407.

Kesgin, Yusuf Ziya. "Hz. Peygamber'de Çocuk Sevgisi". *I. Kutlu Doğum Sempozyumu*. (Şanlıurfa: b.y., 2007.

Konfüçyüs. *Konuşmalar*. çev. Sehergül Kutlu. Ankara: Alter Yayınları, 2017.

Köylü, Mustafa. *Dünya Dinlerinde Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları, 2010.

Kur'an-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Küçük, Abdurrahman vd. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.

Legge, James. *Confucian Analects, The Great Learning & The Doctrine of the Mean*. New York: Dover Publications, 1960.

Liu, Ying vd. "Filial Piety, Intergenerational Support and Psychological Well-Being in Chinese Older Adults". *Frontiers in Psychology*. 10 (2019). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00100>.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-Sahîh, Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*. ter. Mehmed Sofuoğlu, İrfan Yayınevi, İstanbul 1970.

Novak, Philip. *The World's Wisdom: Sacred Texts of the World's Religions*. New York: HarperCollins Publishers, 1995.

Okay, Bülent. *Konfüçyüs ve Çin Felsefesinin Temelleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın, 2017.

Özkan, Cuma. "Çin Dinleri". *Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. 234-259. İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2019.

Pierre, Claude - Joseph Emmanuel. *Zerdüşt, Konfüçyüs ve Muhammed*. çev. Heval Bucak. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2016.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1415/1994.

Topaloğlu, Bekir. "Âmine". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 3/63-64. İstanbul: İSAM Yayınları, 1991.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim 28 Haziran 2025. <https://sozluk.gov.tr/>

Vâkıdî, Muhammed b. Ömer. *el-Meğâzî*. thk. Marsden Jones. Beyrut: 1984.

Weiming, Tu. *Confucianism and Human Rights*. New York: Columbia University Press, 1996.